

UOT 82-342

**XX ƏSRİN ƏVVƏLLƏRİNDƏ YARANAN AZƏRBAYCAN
UŞAQ ƏDƏBİYYATININ TƏDQIQI VƏ NƏŞRİNƏ DAİR
(F.Köçərli, S.M.Qənizadə, M.Ə.Sabir, A.Səhhət)**

RƏSULOVA SEVİNC HƏMİD qızı

*Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti, fil.f.d., doktorant
e-mail: rasulova.s@mail.ru*

Açar sözlər: mədəniyyət, uşaq ədəbiyyatı, ədəbi nümunələr, şəxsi məktublar

XIX-XX yüzilliklərin qovşağında uşaq ədəbiyyatımızın yüksəlişinə həm ədəbi-nəzəri, həm də əməli mənada əvəz olunmaz xidmətlər göstərən işıqlı zəka sahiblərinin öncüllərindən F.Köçərliyə adını iftixarla çəkə bilərik. Onun əsərlərinin nəşri və bütövlükdə həyat və yaradıcılığının öyrənilməsi istiqamətində xeyli uğurlu təşəbbüslər edilsə də, təəssüf ki, uşaq ədəbiyyatı ilə əlaqəli fəaliyyəti barədə ədəbiyyatşünaslığımızda az iş görülmüşdür. Daha doğrusu, cəfakəş ziyalının dediyimiz sahədə gördüyü genişmiqyaslı işlərin müqabilində bu işlərin elmi istiqamətdə araşdırılması cüzi və yetərsiz görünür. Halbuki bu, kifayət qədər əhatəli tədqiqata ehtiyac duyulan məsələlərdən biridir.

Məlumdur ki, Firidun bəy ədəbiyyat tariximizdə ilk ən mötəbər və fundamental “Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi” kimi möhtəşəm əsərin müəllifidir. İki cildən ibarət irihəcmli bu kitabın I cildindəki “Bir neçə söz”, “Abbasqulu ağa Bakıxanov”, II cildindəki “Hacı Seyid Əzim Şirvani”, “Mirzə Əliəsgər Növrəs”, “Mirzə Sadıq Fani”, “Mirzə Kazım Qazi Əsgərzadə”, “İsmayıl bəy Nakam”, “Ağamirzə Məhəmməd Bağır Xalxali” və s. portret-öçerklərdə uşaq ədəbiyyatı ilə bağlı maraqlı və gərəklı fikirlərə, təhlillərə, mülahizələrə də rast gəlirik. Həmin kitablar XX əsrin 20-ci illərindən indiyə qədər üç dəfə (1925-1926; 1978-1981; 2005) “Azərbaycan ədəbiyyatı” adı ilə nəşr edilmişdir.

Firidun bəyin çox sayda mətbu məqalələri də vardır. Bu məqalələrdən bəzilərinə uşaq ədəbiyyatı ilə bağlı müəyyən qiymətli fikirlərə rast gəlirik. Həmin məqalələrin bir qismi müəllifin 1963-cü ildə işıq üzü görmüş “Seçilmiş əsərləri”nə daxil edilmişdir.

Ədəbiyyatşünas alimin uşaq ədəbiyyatı ilə əlaqəli ədəbi-nəzəri fikirlərinin, tövsiyə və məsləhətlərinin mühüm bir qismi onun məktublarında, müasiri olduğu həmkarları ilə yazışmalarında öz ifadəsini tapmışdır. Həmin məktubların əsas qismi 30-cu illərə qədər alimin həyat yoldaşı Badisəba xanım tərəfindən qorunub saxlanan arxivində mühafizə olunmuşdur. Təəssüf ki, 30-cu illərin repressiya burulğanında arxiv materiallarının əsas hissəsi rəsmi dairələr tərəfindən Badisəba xanımdan alınmış və həmin repressiya qaranlığında qeyb olmuşdur. Ona görə də bu məktub və materiallardakı mətləblərlə tanış olmaq bir müşkülə çevrilmişdir. Bununla belə, məktublardan bəziləri müxtəlif məkanlarda yaşaya bilmişdir. Əldə olan məktub və materiallar sonralar ayrı-ayrı yerlərdə nəşr olunmuşdur [9].

F.Köçərliyə kiçik oxuculardan ötrü qələmə aldığı elmi-publisistik əsərlərin bəziləri XX əsrin əvvəllərindəki uşaq mətbuatımızda işıq üzü görmüşdür. Bunlar, əsasən, Azərbaycan ədəbiyyatının klassik sənətkarlarına həsr olunmuş öçerklərdir. Həmin öçerklərdən aşağıdakıları göstərmək olar: “Vaqif və Vidadi və bunların dostluğu” [3, 1907, №1]; “Seyid Əbülqasım Nəbati” [14, 1906, №1]; “M.V.Vidadi, M.P.Vaqif və Q.Zakir” [14, 1906, №2]; “Molla Vəli Vidadi” [14, 1907, №5]; “Soltan Məcid Qənizadə” [11, 1912, №21]. “Ədəbiyyatımıza dair” rubrikasında dərc edilmiş həmin məqalələrdən M.V.Vidadi, M.P.Vaqif və Q.Zakirin “Durnalar” şeirləri ilə bağlı yazılmış məqalə [14, 1906, №2], həmçinin “Vaqif və Vidadi və bunların dostluğu”, “Soltan Məcid Qənizadə”

oçerkləri F.Köçərlinin “Seçilmiş əsərləri”nin 1963-cü il nəşrinə də daxil edilmişdir [7, 130-135, 146-151, 288-292].

Firidun bəyin Azərbaycanda uşaq ədəbiyyatının inkişafına xidmət mənasında ilk təşəbbüsü kimi A.S.Puşkindən tərcümə və kitabça şəklində nəşr etdirdiyi “Torçu və balıq”, M.Y.Lermontovdan dilimizə çevirdiyi “Üç xurma ağacı”, Kolsovdan tərcümə etdiyi “A kişi, niyə yatıbsan?” şeirlərini nümunə göstərmək olar. “Torçu və balıq” 1892-ci ildə ayrıca, “Üç xurma ağacı” və “A kişi, niyə yatıbsan?” şeirləri isə 1896-cı ildə bir yerdə kitabça şəklində çap olunub azərbaycanlı oxucuların ixtiyarına verilmişdi.

Cəfəkeş ziyalının uşaq ədəbiyyatımıza əməli xidmətinin ən gözəl məhsulu və təzahürü isə 1912-ci ildə meydana çıxan “Balalara hədiyyə” kitabıdır. Kitabın nəşri Azərbaycanda yalnız kiçik oxucular tərəfindən deyil, elmi-kütləvi ictimaiyyət tərəfindən də sevinc və məmnunluq hissi ilə qarşılanmışdı. A.Şaiq “Dilimiz və ədəbiyyatımız” (“İqbal” qəz., 1913, 21 oktyabr), Kazımoğlu (Seyid Hüseyin) “Balalara hədiyyə, yaxud Qafqazda birinci kitab” (“İqbal” qəz., 1913, 23 may), M.Ə.Rəsulzadə “Tənqid və təhrir: Balalara hədiyyə” (“İqbal” qəz., 1914, 20 aprel) adlı tərif və təhlil səciyyəli mətbu məqalələrlə çıxış etmişdilər. “Balalara hədiyyə” 1967-ci ildən etibarən Köçərlişünas alim B.Nəbiyevin tərtibatı ilə bir neçə dəfə (1985, 1987, 2005) təkrar nəşr edilib azərbaycanlı balaların ixtiyarına verilmişdir. Kitabdakı materialların bu və ya digər qismi müxtəlif vaxtlarda uşaq ədəbiyyatına aid müntəxabat və antologiyalara da daxil edilmişdir ki, bu barədə də bir az sonra məlumat verəcəyik. Buradakı nümunələrdən bir çoxu ibtidai məktəb dərslərimizdə də uzun illərdir ki, yer alır.

Ədəbiyyatşünaslığımızda K.Talibzadə, B.Nəbiyev, Mir Cəlal, X.Əlimirzəyev, İ.Bəktəşi, R.Qənbərqızı, T.Salamoğlu, V.Vəliyev və başqaları F.Köçərlinin irsinin öyrənilməsi ilə bağlı diqqətəlayiq işlər görmüşlər. Pedaqoq alim S.Əzimova onun pedaqoji irsinin və fəaliyyətinin araşdırılmasına ayrıca dissertasiya həsr etmişdir. Firidun bəyin uşaq ədəbiyyatı ilə bağlı fəaliyyətinə toxunanlar isə qismən B.Nəbiyev, İ.Bəktəşi və Ş.Hüseynov olmuşlar. B.Nəbiyev bu böyük şəxsiyyətə həsr olunmuş fundamental monoqrafiyasında [13] müəyyən məqamlarda ötəri də olsa, dediyimiz məsələyə də toxunmuşdur. İ.Bəktəşi isə “Firidun bəy Köçərlinin yaradıcılıq yolu” monoqrafiyasının “Uşaq və xalq ədəbiyyatına məhəbbətlə” adlanan sonuncu bölməsində Köçərli və uşaq ədəbiyyatı probleminə xeyli yer ayırmışdır [2,156-183]. Filoloq alim “XX əsr uşaq mətbuatında ədəbiyyat” kitabında da, az da olsa, zikr olunan məsələyə diqqət yetirmişdir. Ş.Hüseynov da “Azərbaycan müəllimi” qəzetində (1977, 13 may) “Firidun bəy Köçərli və uşaq ədəbiyyatı” sərlövhəli bir məqalə ilə çıxış etmişdir.

Görkəmli pedaqoq və yazıçı S.M.Qənizadənin uşaq əsərlərinin ilk nəşrləri onun öz sağlığında baş vermişdir. Müəllifin ilk qələm təcrübələrindən və kiçiklər üçün bədii sərəvətimizin qiymətli nümunələrindən sayıla bilən “Tülkü və Çaq-çaq bəy” adlı mənzum nağılı hələ 1893-cü ildə Bakıda quberniya idarəsinin mətbəəsində çap edilib oxucuların ixtiyarına verilmişdir. Əsər 1910 və 1918-ci illərdə də ayrıca kitab halında nəşr olunmuşdur. Müəllifin balalarımız üçün qələmə aldığı “Qurban bayramı”, “Allah xofu” və “Nabəkar qonşu” hekayələri ilk dəfə “Dəbistan” jurnalının səhifələrində oxuculara təqdim edilmişdir. Əvvəlki iki hekayə orijinal, “Nabəkar qonşu” isə təbdildir. “Qurban bayramı” “Dəbistan”da (1907, №1-4) dərc edildikdən sonra 1916 və 1919-cu illərdə yenidən ayrıca kitabça halında çap olunmuşdur. Eyni taleyi “Allah xofu” hekayəsi də yaşamışdır. Əsər “Dəbistan”da (1906, №11-18) “Şeyda” imzası ilə işıq üzü gördükdən sonra 1916-cı ildə Bakıda “Məktəb”in elektrik mətbəəsində yenidən nəşr edilmişdi. Hekayə barədə M.Ə.Rəsulzadənin “Açıq söz” (1916, 7 sentyabr) qəzetində eyniadlı (“Allah xofu”) nəzəri-tənqidi məqaləsi də işıq üzü görmüş, Məhəmməd Əmin bəy burada hekayənin əsas məziyyətlərindən danışmışdı.

S.M.Qənizadənin adını çəkdiyimiz bədii nümunələrdən əlavə, “Rəhbər” jurnalında dərc edilmiş (1906, №2-4; 1905, №5) “Körpə uşaqlar tərbiyəsi” adlı elmi-kütləvi publisistika nümunəsi olan maraqlı bir məqaləsi də nəşr edilmişdir. Həcmcə iri olan məqalə fiziki tərbiyəyə həsr edilmiş,

əsasən, valideynlərə ünvanlanmışdır. Bu məqalə X.Məmmədov və A.Həsənovun tərtib etdikləri “Azərbaycan uşaq ədəbiyyatı müntəxabatı”na da daxil edilmişdir [1, 390-404].

S.M.Qənizadənin yuxarıda adını çəkdiyimiz uşaq əsərlərindən “Tülkü və Çaq-çaq bəy” mənzum nağılı, “Allah xofu” və “Nabəkar qonşu” hekayələri onun 1965-ci ildə A.Zamanov tərəfindən tərtib və nəşr edilmiş “Seçilmiş əsər”lərinə, sonuncu iki hekayə isə X.Məmmədov tərəfindən tərtib olunan və 1986-cı ildə işıq üzü görün “Gəlinlər həmayili” kitablarına da daxil edilmişdir. Dini mövzulu “Qurban bayramı” hekayəsi sovet dövründə hakim rejimin dinə mənfi münasibəti və qadağaları ucbatından hər iki nəşrə salınmamışdı. Hekayə yalnız Azərbaycanın müstəqilliyi dövründə yenidən çap üzü görmüşdür [1, 427-444].

Təəssüf ki, S.M.Qənizadənin yaradıcılığı kifayət qədər, hərtərəfli öyrənilməmiş, onun uşaq əsərləri barədə az danışılmışdır. X.Məmmədov yazığının həyat və yaradıcılığına həsr olunmuş monoqrafiyasında onun uşaq əsərlərini də təhlilə cəlb etmişdir. T.Cavadovun və Y.Babayevin uşaq ədəbiyyatına aid dissertasiyalarında, habelə M.Məmmədov, Y.Babayev və T.Cavadovun birgə yazdıqları “Pedaqoji mühit və uşaq ədəbiyyatı” adlı dərs vəsaitində (1992) də S.M.Qənizadənin uşaq əsərlərindən müəyyən qədər söhbət açılmışdır .

Sultan Məcidin uşaq ədəbiyyatı barədə faydalı nəzəri fikirləri də mövcuddur. Həmin fikirlər daha çox onun məktublarında öz əksini tapır. Məktublardan bəzi nümunələr müəllifin 1965-ci ildə çap edilən “Seçilmiş əsərlər”inə də daxil edilmişdir.

Azərbaycanda satira ədəbiyyatını zirvəyə qaldıran M.Ə.Sabir uşaq poeziyamıza da gözəl töhfələr vermişdir. Onun uşaq şeirlərinin sayı 20-dən çoxdur. Bu poeziya nümunələrinin əksəriyyəti müəllifin sağlığında müxtəlif mənbələrdə dərc olunmuşdur. Ancaq mənbələr müxtəlif və rəngarəngdir. Daha doğrusu, şairin uşaq əsərləri müxtəlif jurnalların, məcmuələrin, qəzetlərin və dərsliklərin səhifələrinə səpələnmiş şəkildədir. Belə ki, həmin poetik nümunələrə biz o zaman nəşr olunan “Dəbistan” (1906, №17) və “Yeni füyuzat” (1910, №6) jurnallarının, “Milli nəğmələr məcmuəsi”nin (1907), “Tazə həyat” (1907, 31 avqust), “Səda” (1910, 14, 25 fevral), “Həqiqət” (1910, 18, 21, 23 iyun), “Günəş” (1910, 23 noyabr, 20, 21, 26 dekabr; 1911, 2, 10 yanvar), “Yeni həqiqət” (1911, 3, 11 fevral) qəzetlərinin, “Birinci il” (1907, M.Mahmudbəyov), “İkinci il” (1908-M.Mahmudbəyov və b.), “Yeni məktəb” (1909, M.Mahmudbəyov, A.Səhhət) dərsliklərinin səhifələrində rast gəlirik. Şeirlərin çap olunduğu ilkin mənbələr barədə M.Ə.Sabirin əsərlərinin akademik nəşrlərinə yazılan şərh və qeydlərdə kifayət qədər məlumat olduğundan biz həmin məlumatları bir daha təkrar etmək istəmirik.

Şairin ilk şeirlər kitabı 1912-ci ildə, ikinci kitabı isə 1914-cü ildə Bakıda işıq üzü görmüşdür. Hər iki nəşrin tərtibçisi sənətkarın həm şəxsi, həm də məslək dostu A.Səhhətdir. 1912-ci il nəşri həcmcə yığcam olub, Sabir irsinin ancaq bir qismini əhatə etdiyindən onun uşaq şeirləri buraya salınmamışdır. 1914-cü il nəşrində isə sənətkarın 13 uşaq şeiri yer almışdır.

Daha sonra şairin əsərləri 1922-ci ildə ayrıca kitab halında nəşr edilmiş, nəşrə Əliskəndər Cəfərzadə ön söz yazmışdır. Bu nəşrə şairin 20-yə qədər uşaq şeiri daxil edilmişdir. 1927-ci ildə Azərnəşr tərəfindən çap edilib oxuculara təqdim edilən “Sabir müntəxabatı”nda, həmçinin 1929-cu ildə işıq üzü görün “Şeirlər məcmuəsi”ndə M.Ə.Sabirin kiçiklər üçün qələmə aldığı poetik nümunələrin sayı 14-dür.

1939-cu ildə şairin kiçik və orta yaşlı uşaqlardan ötrü “Məktəb uşaqlarına töhfə”, 1948 və 1959-cu illərdə “Məktəblilərə töhfə” adlı kitabları nəşr edilir. Hər üç nəşrə sənətkarın həm əldə olan bütün uşaq şeirləri, həm də satiralarından, habelə müxtəlif məzmunlu poeziya örnəklərindən seçmə nümunələr daxil edilmişdir.

Müxtəlif illərdə Sabirin kiçik yaşlı uşaqlar üçün də seriya kitabçaları çap olunmuşdur. Bunlardan “Yaz günləri” (1945, 1957, 1975), “Qarğa və tülkü” (1945), “Uşaq və buz” (1953, 1972, 1977, 1987), “Təmsillər” (1961, 1971), “Məktəb şərqisi” (1962) və s. kitabçaları göstərə bilərik. Kiçikhəcmli bu kitabçalar bir qayda olaraq mövzuya uyğun rəngli şəkillər və illüstrasiyalarla bəzədilirdi. Bunda məqsəd kiçikyaşlı oxucuların zövq və maraqlarını oxşamaq idi.

M.Ə.Sabirin “Hophopnamə”sinin son nəşri hələ ki 2012-ci ilə aiddir. 1912-ci ildən başlayaraq 100 il ərzində sənətkarın əsərləri dəfələrlə nəşr edilmişdir. Bunlardan yuxarıda nəzərə çatdırdığımız nəşrlərdən əlavə, 1948, 1954, 1960, 1980, 1992-ci illər və s. nəşrləri göstərə bilərik. 1962-1965-ci illərdə Azərbaycan SSR EA-sı şairin əsərlərini 3 cilddə nəşr edir. 2004-cü ildə onun əsərləri “Şərq-Qərb” nəşriyyatı tərəfindən iki cildə işıq üzü görür. Bu nəşrlərdə bir qayda olaraq şairin balalarımız üçün qələmə aldığı poeziya örnəklərinə də ayrıca yer verilir. Sənətkarın bu tipli şeirlərinə uşaqlardan ötrü tərtib edilmiş antologiyalarda, müntəxabat və məcmuələrdə də rast gəlirik. Orta məktəb dərsliklərində də uzun illərdir ki, Sabirin bir sıra şeirləri tədris edilir. Fikrimizcə, hamıya məlum olan bu məsələyə geniş şəkildə toxunmağa ehtiyac yoxdur.

Ədəbiyyatşünaslığımızda Sabirin uşaq əsərlərinin araşdırılması sahəsində də faydalı təşəbbüslər edilmişdir. C.Xəndan sənətkarın həyat və yaradıcılığına həsr olunmuş monoqrafiyasında (1940) öləri şəkildə bu məsələyə də toxunmuşdur. Ə.Mirəhmədov da “Sabir” adlı irihəcmli monoqrafiyasında az da olsa, deyilən problemə yer ayırmışdır. Şairin yaradıcılıq irsinin tədqiqi və nəşri istiqamətində diqqətəlayiq işlər görən filoloq alim M.Məmmədov “Sabir və Azərbaycan demokratik mətbuatı” adlı monoqrafiyasında diqqəti daha çox sənətkarın mətbuatda dərc olunan uşaq şeirlərinə yönəlmişdir. Sabirşünas alim “Sabir və məktəb” adlı kitabında mövzu obyektinə əlaqədar deyilən məsələyə daha geniş diqqət yetirə bilmişdir. C.Əhmədov M.Ə.Sabirin uşaq şeirlərinin sənətkarlığı haqqında ayrıca məqalə yazmışdır [4, 22-37]. Y.Yusifovun da “Uşaqların sevimli şairi” adlı mətbu məqaləsi haqqında danışdığımız mövzuya həsr olunmuşdur [15]. Uşaq ədəbiyyatımızın tədqiqatçılarından Əbdül Əzizov “Uşaqların sevimliləri” kitabına (1978) M.Ə.Sabirin uşaq poeziyasının tədqiqi və təhlili ilə əlaqəli ayrıca oçerk daxil etmişdir.

Azərbaycanda ali məktəblərdə eyniadlı fənnin tədrisi üçün yazılmış “Uşaq ədəbiyyatı” dərsliklərində də Sabirə ayrıca oçerklər həsr olunduğunu görürük. Həmin kitablardan Q.Namazovun, Z.Xəlil və F.Əsgərlinin, B.Həsənlinin, R.Yusifovunun dərsliklərini, həmçinin X.Mustafayevanın dərslər vəsaitlərini göstərə bilərik.

XX əsr uşaq ədəbiyyatımızın tanınmış təmsilçilərindən olan A.Səhhətin kiçik oxucular üçün qələmə aldığı əsərlərin ilkin nəşr taleyi də dostu Sabirin əsərləri kimi, əsasən, uşaq mətbuatı və məktəb dərslikləri ilə bağlı olmuşdur. Səhhətin balacalar üçün yaratdığı bədii sərvət 30-a qədər poeziya nümunəsindən və “Cəhalət səmərəsi, yaxud bir yetimin xoşbəxtliyi” adlı pyesdən ibarətdir. Həmin şeirlərdən 3-ü “Dəbistan”da (1907, №2 iki şeir; №7), 7-si “Məktəb” jurnalında (1912, №9, 11, 13, 14, 21; 1913, №7, 9), 5-i M.Mahmudbəyovun “Birinci il və yaxud müsəvvər türk əlifbası” (1907), 4-ü M.Mahmudbəyov və həmkarlarının müəllifi olduğu “İkinci il” (1908), 10-u isə M.Mahmudbəyov və A.Səhhətin özünün müəllifi olduğu “Yeni məktəb” (1909) dərsliyinin səhifələrində ilk dəfə yer almışdır. Sənətkarın “Cəhalət səmərəsi, yaxud bir yetimin xoşbəxtliyi” adlı pyesi də ilk dəfə 1912-ci ildə “Məktəb” jurnalında (№13-15) işıq üzü görmüş, 1914-cü ildə isə ayrıca kitab halında nəşr edilmişdir.

Sovet dönəmində A.Səhhətin əsərləri ayrıca kitab halında ilk dəfə 1928-ci ildə “Müntəxabat” adı ilə nəşr edilmişdir. Nəşrə müəllifin uşaq şeirləri və adını çəkdiyimiz pyesi də daxil edilmişdir. “Müntəxabat” natamam şəkildə 1945-ci ildə də çap edilmişdir. A.Səhhətin bir neçə şeirini A.Şaiq 1912-ci ildə çap edilmiş “Gülzar” dərsliyinə də daxil etmişdi. Bu şeirlərin əksəriyyəti əvvəl adını çəkdiyimiz dərsliklərdə işıq üzü görmüşdür.

1935-ci ildə A.Səhhətin əldə olan əsərləri Ə.Müznibin tərtibatı ilə Azərnəşr tərəfindən işığa çıxarılmışdır. Təbii ki, müəllifin məlum yaradıcılıq irsini əhatə edən bu kitaba onun uşaq əsərləri də salınmışdır. “Seçilmiş şeirlər” (1938) kitabına isə şairin şeirlərindən seçmə nümunələr daxil edilmişdir. 1950-ci ildə meydana çıxmış “Əsərləri”ndə isə sənətkarın mənzum məktubları, uşaq şeirləri, tərcümələri, hekayələri, pyesləri və məqalələri də yer alır. Onun yaradıcılıq irsinin iki cildlik nəşrində də (I c.1975; II c.1976) həmin əsərlərinin təkrar nəşrini görürük. A.Səhhətin 2005-ci ildə “Lider” nəşriyyatında latın qrafikalı Azərbaycan əlifbası ilə çap edilən “Seçilmiş əsərləri”ndə də onun uşaq əsərlərinin əksəriyyəti ehtiva olunmuşdur.

Müxtəlif illərdə (1948, 1958, 1975, 2001) A.Səhhətin əsərlərindən seçmə nümunələr bilavasitə “Kiçik yaşlı uşaqlar üçün” ayrıca kitab halında işıq üzü görmüşdür. Sənətkarın müəyyən uşaq şeirlərini özündə ehtiva edən şəkil və illüstrasiyalarla müşayiət olunan kiçik kitablar da nəşr olunub balaca oxucuların ixtiyarına verilmişdir. Həmin kitablardan “Yaz səhəri” (1946), “Yay səhəri” (1948), “Cücələr” (1952, 1956, 1960, 1966, 1977), “Quşlar” (1952, 1957, 1987), “Bağça” (1963), “Bağçam” (1954, 1970), “Vətən” (1988), “Gün dağlara yayıldı” (2002) və s. göstərmək olar. Ümumiyyətlə, A.Səhhətin bədii irsinin, o cümlədən uşaq əsərlərinin nəşri sahəsində kifayət qədər səmərəli addımlar atılmışdır.

Bir məsələyə də diqqət yetirmək yerinə düşər. A.Səhhətin 1912-ci ildə Bakıda iki cilddən ibarət “Məğrib günəşləri” ünvanlı kitabı nəşr edilir. Buraya şairin rus və Avropa ədəbiyyatından yüksək sənətkarlıqla etdiyi tərcümələr daxil idi. Müxtəlif şairlərdən edilmiş tərcümələrin əksəriyyətini şeirlər təşkil edirdi. Həmin çoxsaylı tərcümələr yalnız böyüklər üçün deyil, kiçiklər üçün də dəyərli mütaliə əsərləri idi. Bu əsərlər bizim uşaq ədəbiyyatımızın inkişafına da müəyyən stimül verdi. Bundan əlavə, A.Səhhətin “Məğrib günəşləri”nin I hissəsinə daxil etdiyi “Məktəb şagirdi” şeiri tərcümə nümunəsi deyil, şairin orijinal uşaq şeiri idi.

A.Səhhətin uşaq əsərlərinin tədqiqi yönündə də qənaətbəxş təşəbbüslərin şahidi oluruq. Belə ki, K.Talıbzadə iki dəfə (1955, 1986) nəşr olunan “Abbas Səhhət” adlı monoqrafiyasında sənətkarın həyat və yaradıcılığını bir bütöv halında araşdırmaya cəlb edir. Burada o, Səhhətin uşaq əsərlərindən də söhbət açır. M.Məmmədov “Şair, tərcüməçi, müəllim”, E.İsmixanova “Gözəl uşaq əsərləri”, Ə.Əzizov “Uşaqların sevimlisi” məqalələrində bu və ya digər dərəcədə Səhhətin uşaq əsərlərinə nəzər yetirirlər. Ə.Əzizov “Uşaqların sevimlili” kitabında şairin uşaq yaradıcılığından ayrıca söhbət açır.

A.Səhhətin uşaq əsərlərinin kəmiyyət və keyfiyyət tutumu Azərbaycan uşaq ədəbiyyatı tarixinə aid bütün dərsləklərdə sənətkara ayrıca oçerklər həsr edilməsinə səbəb olmuşdur. Q.Namazov, Z.Xəlil və F.Əsgərli, B.Həsənli və R.Yusifovun ali məktəblər üçün “Uşaq ədəbiyyatı” dərsləklərində, X.Mustafayevanın eyniadlı dərslər vəsaitində də dediyimiz mənzərənin şahidi oluruq.

ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan uşaq ədəbiyyatı müntəxabatı. (XIX-XX əsrlər). II c., Bakı: Bakı Dövlət Universiteti, 2002, 769 s.
2. Bəktəşi İ. Firidun bəy Köçərlinin yaradıcılıq yolu. Bakı: Yazıçı, 1986, 176 s.
3. “Dəbistan” jur. (1906-1908).
4. Əhmədov C. Uşaq və zaman. Bakı: Yazıçı, 1986, 164 s.
5. Əzizov Ə. Uşaqların sevimlisi. “Ədəbiyyat və incəsənət” qəz., Bakı: 1975, 22 fevral.
6. İsmixanova E. Gözəl uşaq əsərləri. “Azərbaycan müəllimi” qəz., Bakı: 1974, 25 dekabr.
7. Köçərli F. Seçilmiş əsərləri. Bakı: Azərb. SSR EA, 1963, 341 s.
8. Köçərli F. Azərbaycan ədəbiyyatı. 2 cildə. I c., II c., Bakı: Elm, 1981, 407 c.
9. Köçərli Firidun bəyin şəxsi arxivi. V cild. Bakı: Nurlan, 2006, 2. ASE, 554 s.
10. Məmmədov M. Şair, tərcüməçi, müəllim. “Azərbaycan müəllimi” qəz., 1974, 27 dekabr.
11. “Məktəb” jur. (1911-1920)
12. Məmmədov M., Babayev Y., Cavadov T. Pedaqoji mühit və uşaq ədəbiyyatı. Bakı: Maarif, 1992, 287 s.
13. Nəbiyev B. Firidun bəy Köçərli. Bakı: Gənclik, 1984, 227 s.
14. “Rəhbər” jur. (1906-1907)
15. Yusifov Y. Uşaqların sevimli şairi. “Kirovabad kommunisti” qəz., 1962, 1 fevral

РЕЗЮМЕ

**ОБ ИЗДАНИИ И ИССЛЕДОВАНИИ ПРОСВЕТИТЕЛЬСКО-РЕАЛИСТИЧЕСКОЙ
ДЕТСКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ (С.С.Ахундов, А.Шаиг, И.Мусабеков, А.Диванбекоглы, А.Музниб)
Расулова С.Г.**

Ключевые слова: культура, мастера слова, детское творчество, детский мир, издание, исследование

В статье речь идет о творчестве мастеров слова, живших и творивших в конце XIX–начале XX века, об их произведениях, отражающих детский мир, а также об изданиях и исследованиях проблем детской литературы. Несмотря на то, что творчество таких писателей, как С.С.Ахундов, А.Шаиг, И.Мусабеков, А.Диванбекоглы и А.Музниба в определенной степени изучены и изданы, их некоторые произведения остались вне поля зрения исследователей. В статье рассматриваются вопросы, связанные с упущениями в этой области.

SUMMARY

**ON RESEARCH AND PUBLICATION OF AZERBAIJAN CHILD LITERATURE CREATED AT
THE BEGINNING OF XX CENTURY (F.Kocharli, S.M.Ganizadeh, M.A. Sabir, A.Sahhat)
Rasulova S.H.**

Key words: culture, child literature, literary samples, personal letters

At the beginning of XX century F.Kocharli, S.M.Ganizadeh, M.A. Sabir, A.Sahhat have created the valuable works for children. They wrote scientific articles for the development of Azerbaijan child literature. They touched up this problem in their personal letters. Beginning from that time the works which written for young readers have been published in different sources. Some work has been done in the reseach direction of these works in our literary criticism. In the article compact pictorial of these works is given.

Daxilolma tarixi:	İlkin variant	20.06.2017
	Son variant	27.09.2017